

Государство должно обладать вооруженными силами для обеспечения своей обороны и территориальной целостности, ДКСР же располагала лишь малочисленными и плохо вооруженными отрядами, в основном это были воинские формирования РСФСР.

Одним из формальных признаков государства является государственная символика: государственный флаг, герб, гимн. У ДКСР они отсутствовали. Отсутствовала и единая упорядоченная система налогообложения, не была введена своя самостоятельная денежная единица (на территории ДКСР находились в обороте деньги бывшей Российской империи) ДКСР также не была официально признана международной общественностью.

Сущностью государства является и то, что оно представляет собой организующую силу общества, которая выражает и охраняет личные и общие интересы своих граждан, ДКСР же представляла в первую очередь интересы руководства большевистской России, но не в коей мере не интересы своего народа.

Из выше изложенного становится очевидным, что полноценное государство не может быть создано лишь на основании экономического или политического фактора, не имея четко обозначенной территории, собственного аппарата управления, механизма защиты. Оно не может также существовать и без некоего внутреннего связующего звена, внутренней логики своего существования, т.е. без воли народа на жизнь в независимом государстве. В противном случае оно превращается в марионеточное, декларативное образование, управляемое из-за рубежа, что и произошло в случае с ДКСР.

П.П. Гай-Нижник

Листопад-грудень 1918 р.: Повстання Директорії чи успішна спроба державного військового перевороту?

Історіографія доби національно-визвольних змагань 1917-1921 рр., впевнено стверджує, що протягом 1918 року в країні відбувся один успішний державний переворот, а саме 29 квітня на чолі з ген. П. Скоропадським, владу якого було повалено 14 грудня внаслідок народного повстання, на чолі якого стояла Директорія. Проте чи один лише державний переворот відбувся того року в Україні і чи дійсно можна ототожнювати протигетьманський виступ Січових Стрільців на чолі з Директорією за відповідне народне повстання? Щоб внести ясність у поставлені питання необхідно оглянути і співставити самі факти перебігу змін влади у 1918 р., їхній розвиток, характер, чинність і наслідки, перш за все з юридичного, історико-правового кута зору. Слід розглянути зазначені події не з погляду політичних уподобань, форми й здобутків того чи іншого державного утворення, представленого цими правлячими колами, а з встановленого наукового погляду на визначення характеристики засобу опанування владою, виходити виключно з факту обставин перебрання влади.

Щодо чину ген. П. Скоропадського, то ним дійсно було застосовано заколотницьких силових заходів з метою зміни існуючого в країні політичного та соціально-економічного ладу. Як відомо, 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський розпочав державний переворот чим припинив існування Української Народної

Республіки. Було проголошено про створення Української Держави у формі Гетьманату [1]. Отже, як свідчать загальновідомі історичні матеріали з цього приводу, факт державного військового перевороту безперечно відбувся.

Юридична енциклопедія, видана в НАН України, подає чітке визначення ознак такого акту. А саме: державний військовий переворот – це збройний виступ військовослужбовців проти законної влади, уряду. Розрізняють стихійний, неорганізований виступ групи військовослужбовців (бунт) та організований (головним чином офіцерських груп), спрямований на встановлення військової диктатури (путч). Повалення цивільного режиму за допомогою військової сили здійснюється з метою встановлення влади військової хунти, влади інших цивільних осіб, що виступають проти безладдя, хаосу в країні, які неспроможна виправити чинна влада тощо. Військовий переворот завжди є державним переворотом... [2].

Разом з тим, попри доконаний чин державного перевороту, постає питання повалення “законної влади”, тобто усунення легітимної влади. Центральна Рада складалася переважно з представників соціалістичних партій, делегати від яких обиралися до її лав не шляхом загальних виборів за принципом народного представництва, а за практикою представництва партійного. Повноваженнями вищого національного органу Раду в квітні 1917 р. наділив Український національний конгрес чисельністю 1.000 осіб, які не були представниками усіх країв і земель України [3]. Отже, Національний конгрес представляв волевиявлення лише малої частини українського населення. Втім, так чи інакше, але Центральну Раду було визнано повноважним представником революційної демократії України російським Тимчасовим урядом та кількома європейськими державами. Павло Скоропадський був обраний на Гетьмана також на підставі “волевиявлення народу”. З’їзд хліборобів, який розпочав свою роботу 29 квітня у Києві, мав стати громадською опорою перевороту, послужити підтвердженням легітимності, виборності нової влади перед широкими народними масами. На з’їзд прибуло біля 8 тис. чоловік, переважно селян, з яких уповноважених представників було 6.432 делегати. Делегати представляли майже всі губернії тодішньої України і закликали ген. П. Скоропадського “врятувати країну від хаосу і беззаконня”.

В свою чергу він запросив до співпраці поряд з іншими, і представників соціалістичних партій. Останні відмовилися. Тим часом гетьманський режим дістав визнання більш як 20-ти країн. Натомість окремі соціалісти розпочали готувати усунення П. Скоропадського від влади. До цього спричинилася і окупаційна влада, яка прихильно поставилася до гетьманського перевороту й, одночасно, прагнула підтримувати непевність української внутрішньополітичної ситуації, надавала кошти (а саме, 2 млн. марок) на підготовку нового заворушення [4]. На противагу уряду соціалістами було створено Український національний союз, провідники якого нав’язали тісні взаємини з більшовиками.

Ще в жовтні 1918 р. у редакції “Нової Ради” з запрошення В.Винниченка відбулися збори провідників ліворадикальних партій, а саме С.Єфремова, А.Ніковського, К.Мацієвича (УПСФ), В.Винниченка, В.Садовського (УСДРП), Ф.Швеця (Селянська Спілка) та М.Шаповала (УПСР), які не маючи на це повноважень від своїх партій, розглянули можливість збройного виступу проти існуючої влади. За подібні дії проте висловилися лише В.Винниченко та М.Шаповал [5]. Наприкінці жовтня відбулася зустріч між М. Шаповалом та А.Макаренком, на якій останній розповів про наявність гурту прибічників

збройного виступу, що складався із Строкози, Тулюги, Різниченка, Осецького, а, як зазначав сам М.Шаповал, “Національний Союз” абсолютно нічого не думав про озброєну боротьбу і в ньому про цю справу ні з ким не можна було говорити, окрім В. Винниченка” [6]. Таким чином збройний виступ готувався не опозиційними партіями, а окремим угрупованням осіб, які без згоди на це своїх партій розпочали підготовку заколоту (антидержавна змова) і перевороту насильницькими засобами. Для повалення існуючої влади В.Винниченком, М.Шаповалом, С.Петлюрою було налаштовано таємні зносини з більшовиками на мирних переговорах між УД і РРФСР. Від більшовиків для повстання було отримано гроші і озброєння. Пізніше, окремими українськими діячами цей факт навіть не приховувався.

Директорія з метою здійснити переворот контактувала також і з російськими небільшовицькими організаціями. Так, наприклад, В.Станкевич, колишній комісар при головній команді російської армії згадував, як він разом з членами “лівих організацій”, підготовляв змову проти Гетьмана. Метою цієї змови було скинути з влади і вбити П.Скоропадського, “передати владу кругам, що купчилися коло Союзу Відродження Росії, який мусів координувати свою діяльність з Українською Директорією”. Для цього вже було сформовано спецвідділ саботажників, що мали всіма засобами розвалювати залізничний рух, і навіть створено Кабмін на чолі з колишнім міністром Ц Ради з великоруських питань Одинцем. Крім того, з метою здійснення перевороту створилося і угруповання з військових чинів. М.Стахів з цього приводу згадував: “Підготовка до майбутнього повстання розпочалась після відомої зустрічі Гетьмана П.Скоропадського та генерала П.Краснова, завдяки зусиллям полковників П.Болбочана, В.Павленка, представників Стрілецької ради Є. Коновальця та А. Мельника. Політичними справами опікувався консул Білецький, закордонними – А.Галіп, а також П.Дідушок, як секретар “керівного гурту” [7]. Зрозуміло що ці два угруповання розгорнули спільні заходи по підготовці збройного виступу. За словами Є.Коновальця В.Винниченко ще 7 листопада “заявив, що все готове для повстання” [8]. У переддень виступу проти Гетьмана В.Винниченко у помешканні заступника міністра фінансів України соціал-демократа В.Мазуренка зустрівся з більшовиками Х.Раковським та Д.Мануїльським, де й було остаточно домовлено про початок повстання [9].

До вищенаведеного слід додати, УНСоюзом передбачалося скликання 17 листопада 1918 р. Національного Конгресу, який мав би на меті визначити питання легітимності влади Гетьмана, тобто планувалося з правової точки зору підтвердити законність існуючої влади, її часткове видозмінення, або проголошення її незаконною. В такому випадкові, коли б збройний виступ відбувся після оголошення Національним Конгресом нелегітимності діючої влади, його можна було б не вважати путчем чи спробою державного перевороту. Існувала, однак і вірогідність протилежного рішення Конгресу (навіть теоретично) і тоді б повстання виглядало б у очах громадськості і міжнародної спільноти цілковитим заколотом.

Змовники ж вирішили здійснити виступ за будь-якого рішення Національного Конгресу щодо легітимності Гетьмана, що, в свою чергу, сприяло його рішенню заборонити проведення Конгресу і схилитися до необхідності заручитися підтримкою офіцера та “білої Росії”. Сам П.Скоропадський з цього приводу писав: “Ще ранком (13 листопада 1918 р., коли на Раді Міністрів розглядалося питання про можливість допущення проведення Національного Конгресу) я отримав увідомлення, що було розкрито весь заколот повстання при

арештові начальника частини моєї охорони, полковника Аркаса. З його повідомлення вияснилося що конгрес конгресом, а повстання все одно вибухне. Ясно, що тут ніякі зміни у складі конгресу не змінили б стану, а разом з тим я боявся, що, ставши на шлях поступок, мені доведеться зробити їх цілу низку, причому я буду у руках людей, які (для мене не було ніякого сумніву) поведуть Україну до загибелі. Інше рішення було – рішуче закрити Конгрес і обпертися у Києві на всі ті офіцерські формування, про які я говорив вище, а якщо доведеться, то оголосити всезагальну мобілізацію... Я вирішив опертися на російський офіцерський склад і на свою Сердюцьку дивізію, на котру я за всіх умов розраховував. Для офіцерства російського складу я повинен негайно оголосити федерацію, позаяк мені вуха прожужали, що, якщо це буде зроблено, то весь офіцерський склад стане горою, заради Росії, за гетьманську Україну” [10]. Пізніше, грамота допомогла заколотникам залучити до виступу проти нього національно-соціалістичні партії, широкі народні маси (невдоволених до того ж урядовою земельною і соціальною політикою) й відрізати від підтримки свідомих українських громадян та консервативних кіл і партій. Як писав В. Винниченко у “Щоденнику”, він не сподівався на успіх перевороту, однак саме Грамота про федерацію надала йому (перевороту) всебічну підтримку серед широких народних кіл, яка вилілася у масштабне повстання проти влади...

Осередком заколоту було обрано м. Білу Церкву, де в ніч з 12 на 13 листопада зібралися майже всі керівники повстання. 14 листопада Січові Стрільці порушили обітницю вірності (присягу) і виступили з касарень зі зброєю в руках у напрямку Києва з метою повалити існуючу владу (збройний, заздальгить організований, виступ віськовослужбовців проти законної влади, уряду, якій до того ж вони присягали на вірність). Отже, це не був виступ на підтримку народного повстання, це був військовий заколот (путч) проти існуючої влади, який спричинив собою вибух народного повстання (до цього часу вибухали лише “острівні” виступи бунтівників). У ході здійснення перевороту його речниками було досить вдало використано гетьманську Грамоту про федерацію, невирішеність земельного питання, міжнародну військово-політичну обстановку тощо. Заколотники не відчували нестачі озброєння. Його у великій кількості було перевезено з Росії і надано німцями. Вже в другий день заколоту повстанцями було мобілізовано і озброєно 30 тис. селян [11]. Виступ Січових Стрільців не був повстанням (бунтом військових), а добре підготовленою і попередньо продуманою акцією, тобто путчем, метою якого було не лише повалення існуючого ладу, зміна політичного (встановлення соціалістичної республіки) і соціально-економічного (ліквідація права приватної власності, націоналізація землі і промисловості тощо) шляху розвитку країни, а й приведення до влади чітко визначених осіб – п’яти членів Директорії.

Як відомо з подальшого розвитку подій, Директорія сконцентрувала всю повноту влади в своїх руках. Через недовгий час владою одноосібно став розпоряджатися Головний Отаман С. Петлюра. Він став новим диктатором, який спирався на військове оточення, користуючись військовими діями на терені України. Директорією не було проведено загальнонародних виборів, не було навіть зроблено спроби поновити догетьманські (так звані легітимні) владні структури, тобто зібрати Центральну Раду, або хоча-б Малу Раду тощо. Це означає, що повалення Гетьманату було здійснено не з метою відновлення незаконно

ліквідованої влади, а мало за мету насильницьке встановлення влади обмеженої кількості осіб (Директорії) чи однієї особи (Головного Отамана). До речі, нагадаємо, що повалення діючого або цивільного режиму за допомогою військової сили, що здійснюється з метою встановлення влади військової хунти, влади інших цивільних осіб, що виступають проти безладдя, хаосу в країні, які неспроможна виправити чинна влада тощо і є державним переворотом [12].

Література:

1. Шатківський Б. Квітнева Подія - наша Велич // Батьківщина (Торонто). - 1993. - Лютий-березень - С. 8.
2. Юридична енциклопедія. - К., 1998. - Т. 1. - С. 463-464.
3. Павленко І. Відновлення Української Держави. - Буенос-Айрес, 1951. - С. 14.
4. Вислоцький І. Гетьман Павло Скоропадський. - Торонто, 1940. - С. 26; Революція на Україні по мемуарам белых. - М. - Л., 1990. - С. 131, 150.
5. Шаповал М. Гетьманщина і Директорія. - Нью-Йорк, 1958. - С. 49-50.
6. Там само. - С. 30.
7. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. - Скрантон, 1967. - Т. 1. -С. 20.
8. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. - Прага, 1927. - С. 13.
9. Винниченко В. Відродження нації. - Відень, 1921. - Т. III. - С. 158.
10. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918. - Київ-Філадельфія, 1995. - С. 305, 308.
11. ЦДАВОВ України, ф. 1429, оп. 5, спр. 6, арк. 12.
12. Юридична енциклопедія. - К., 1998. - Т. 1. -С. 463-464.

П.П.Моціяка

Т.Г.Масарик і українська революція.1917-1918 рр.

Провідник чеського національного руху в роки 1-ої світової війни, майбутній перший президент Чехословацької Республіки, професор Томаш Масарик уперше приїхав до Києва 29 липня 1917 р. Це взагалі було його перше перебування на Україні. До Києва його привела необхідність встановлення контактів з чехами України та доля чехословацьких військових формувань, що тоді створювалися тут з колишніх військовополонених чехів і словаків. Вже наступного після приїзду дня він зустрічався з представниками чеської громади в Києві і, звичайно, виринуло й українське питання. На запитання, як він ставиться до українського руху, проф.Масарик навів аналогію зі Словаччиною по відношенню до Чехії [1]. Можна сказати, що ця аналогія була поверховою. Для неї не було ніяких підстав, бо між чесько-словацькими стосунками з одного боку і російсько-українськими з іншого - важко знайти історичний паралелізм.

Для того, щоб краще зрозуміти позицію Масарика стосовно українського питання, причому позицію, що зазнала еволюції, варто згадати, що ще 22 грудня 1916 р. в газеті "Русская воля" у своїй статті "Австрію треба знищити" він, зокрема, писав: "Я ніколи не визнавав якого-небудь політичного сепаратизму Малоросії, проте це вже внутрішнє російське питання, яке в даний момент нас не